

LUKISAN SEBAGAI KAEDAH PENILAIAN PERKEMBANGAN PERSEPTUAL DAN ANALITIKAL KANAK-KANAK

NADYA A. KAMAL*

nadya.ak@umk.edu.my*

Abstrak

Persediaan kanak-kanak pra-sekolah dalam lingkungan 2 hingga 6 tahun untuk menjalani pengalaman dunia sebenar amat kritikal. Sebelum memulakan persekolahan arus perdana, kanak-kanak ini sebenarnya memperlihatkan kesediaan serta perkembangan fizikal dan intelek mereka dalam pelbagai ekspresi yang boleh diukur, seperti lukisan. Objektif kajian ini adalah untuk mengenalpasti karektor lukisan kanak-kanak mengikut 4 fasa penting dalam Teori Perkembangan Artistik Lowenfeld iaitu *Scribbling*, *Pre-Schematic*, *Schematic* dan *Realistic*. 50 kanak-kanak di Bachok, Kelantan telah mengambil bahagian dalam ujian melukis berstruktur, dan lukisan mereka seterusnya dibandingkan dengan pencapaian perkembangan perseptual dan analitikal, khususnya dari segi kebolehan kanak-kanak dalam pemerhatian, menganalisa, memahami dan menzahirkan. Hasil kajian ini dijangka dapat menghubungkan perkaitan antara aktiviti artistik dengan pencapaian-pencapaian penting dalam perkembangan kamak-kanak.

Kata kunci: lukisan kanak-kanak, perkembangan perseptual, perkembangan analitikal

Dihantar : 20 Febuari 2019 Disemak : 20 Ogos 2019 Diterbit : 31 September 2019

* Pensyarah di Facul Teknologi Kreatif dan Warisan, Universiti Malaysia Kelantan, Kampus Bachok.

DRAWING AS AN ASSESSMENT METHOD FOR A CHILD'S PERCEPTUAL AND ANALYTICAL DEVELOPMENT

NADYA A. KAMAL*

nadya.ak@umk.edu.my*

Abstract

Children under the age of 2 to 6 years old have a critical time preparing themselves to comprehend the world around them. Before they start their formal education in the primary school, these children actually state their physical and intellectual development in many forms of assessable expression, including drawing. The objective of this study is to identify the drawing characteristics of 2 to 6 years old children to specific phases of Lowenfeld Artistic Development namely Scribbling, Pre-Schematic, Schematic and Realism. 50 children in Bachok, Kelantan were gathered to participate a structured drawing test, and the results were compared to analytical and perceptual ability especially in observation, analysing, understanding and expressing. The finding may be useful to bridge artistic activities with critical achievements of children's development.

Keywords: *children's drawing, perceptual development, analytical development*

Submitted: 20 Februari 2019 Revised: 20 Ogos 2019 Published: 31 September 2019

* Lecturer at Faculty of Creative Technology and Heritage, Universiti Malaysia Kelantan, Kampus Bachok.

1.0 Pengenalan

Persediaan ke arah pendidikan dengan kemahiran berfikir aras tinggi perlu diterapkan sejak kecil supaya kanak-kanak 2 hingga 6 tahun tidak ketinggalan apabila memasuki persekolahan arus perdana. Pengetahuan pasif yang sedia ada pada setiap kanak-kanak boleh diaktifkan melalui cara-cara tertentu, selari dengan tahap perkembangan kanak-kanak itu sendiri. Aktiviti kanak-kanak yang melibatkan subjek fizikal, dengan pengisian yang sesuai, akan menggalakkan pengutaraan visual seperti lukisan. Apabila pengetahuan pasif ini diaktifkan, persepsi, kognisi dan pembelajaran akan berlaku secara serentak dan sekaligus meningkatkan kualiti pembelajaran, perkembangan dan tumbesaran. (Herbert Read, 1968).

Hubungkait di antara aktiviti lukisan dan perkembangan tumbesaran kanak-kanak ini tidak didedahkan secara terperinci kepada ibu bapa di Malaysia. Seperti contoh, Senarai Semak Pengesanan Perkembangan Bayi dan Kanak-Kanak 0 hingga 6 Tahun, oleh Kementerian Pendidikan Malaysia (Bahagian Pendidikan Khas, 2019) hanya menggariskan aktiviti melukis sebanyak 2 kali sahaja iaitu pada umur 5 tahun, (domain: kognitif, aktiviti: meniru rajah segi empat) dan pada umur 6 tahun (domain: kognitif, aktiviti: meniru lakaran bentuk abjad, bercerita mengenai apa yang dilukis), tanpa perincian yang lebih mendalam berkaitan pencapaian dalam aktiviti melukis berkenaan. Justeru, ibu bapa mungkin tidak menyedari bahawa aktiviti lukisan secara berstruktur sebenarnya boleh dijadikan satu kaedah penilaian perkembangan kanak-kanak, dan beranggapan melukis adalah sekadar pilihan hobi, tidak kritikal dan sangat bergantung kepada bakat.

Lowenfeld (1987) telah memperkenalkan teori perkembangan pengutaraan visual kanak-kanak yang merangkumi perkembangan fizikal, mental, sosial, intelek dan estetik. Peringkat-peringkat ini terdiri daripada beberapa fasa iaitu *Scribbling*, *Pre-Schematic*, *Schematic*, *Realistic*, *Pseudo Naturalistic* dan *Adolescent Art*. Fasa-fasa ini tidak bergantung kepada umur namun berlaku secara kronologi mengikut susur masa. Setiap peringkat ini memenuhi keinginan dan keperluan spesifik kanak-kanak yang membawa kepada perkembangan yang sihat dan menyeluruh.

Artikel ini akan menghuraikan bagaimanakah karektor lukisan kanak-kanak mengikut 4 fasa penting dalam Teori Perkembangan Artistik Lowenfeld iaitu *Scribbling*, *Pre-Schematic*, *Schematic* dan *Realistic* dan seterusnya mengaitkan karektor-karektor ini dengan pencapaian kanak-kanak dalam perkembangan kognitif, khususnya kebolehan analitikal dan perseptual.

1.1 Kemahiran Perseptual dan Analitikal dalam Lukisan Kanak-Kanak

Perseptual berasal dari perkataan 'persepsi', iaitu suatu proses mental (kognitif) yang mentafsir maklumat tentang sesuatu perkara/objek/situasi melalui deria. Kemahiran ini melibatkan proses mengenalpasti, mengurus dan menterjemah data secara langsung dari deria (sensori) kepada maklumat yang bermakna. Prosedur ini termasuk kebolehan untuk mendiskriminasi, menyelaras, dan menyusun sesuatu data mengikut aturan (Drummond, Ahmad, & Rourke, 2005)

Analitikal pula merujuk kepada kebolehan untuk membuat pemerhatian dan mentafsir maklumat secara teliti, logikal, sistematik, terperinci dan berstruktur. Ciri-ciri kebolehan analitikal banyak digunakan dalam ujian-ujian untuk menilai tahap IQ atau pencapaian akademik individu. Walaubagaimanapun. Kecerdasan intelektual seseorang adalah bersifat multidimensional dan mempunyai struktur yang dinamik. Oleh itu, sesetengah model mencadangkan bahawa tahap kecerdasan bukan sahaja dapat dinilai dari skor analitikal IQ, malah kreativiti (Ziegler & Heller, 2000).

Penilaian lukisan kanak-kanak secara amnya dilakukan dengan mengukur elemen-elemen tertentu melalui analisis komponen grafik, dan telah dipraktikkan dengan meluas. Golongan yang terlibat secara langsung dengan penilaian lukisan kanak-kanak seperti guru, ahli terapi, ahli psikiatri dan psikologi tidak menilai hasil kreativiti kanak-kanak semata-mata untuk mencadangkan standard penanda aras, namun sebaliknya mereka dilatih untuk mengenalpasti tanda-tanda, simbol, petunjuk dan kandungan grafik yang boleh menunjukkan potensi masalah pada kanak-kanak (Deaver, 2009)

2.0 Kaedah dan Material

Alter-Muri (2002) telah membuat kajian semula Teori Perkembangan Artistik Lowenfeld (*Lowenfeld's Theory of Artistic Development, 1987*) yang mengaitkan perkembangan artistik dengan beberapa kategori perkembangan kanak-kanak iaitu kognitif, psikologi, sosial dan perkembangan motor. Alter-Muri berpendapat fasa-fasa perkembangan ini perlu menjadi asas kepada latihan kreativiti yang lebih lanjut. Justeru, teori ini digunakan untuk mengenalpasti karektor-karektor lukisan kanak-kanak mengikut kategori yang telah dikelaskan.

Mod kajian secara kualitatif dan kuantitatif telah dijalankan dengan sampel 70 orang kanak-kanak 2 hingga 6 tahun dari Tadika Sinar Panji, Tadika Perintis Aulad dan Taska Ilham Murni (Bachok, Kelantan). Borang kaji selidik telah diberikan kepada semua penjaga kanak-kanak yang dipilih secara rawak untuk mendapatkan kebenaran serta maklumat tentang latar belakang kanak-kanak, termasuk pendedahan kepada ilmu lukisan atau menggambar, serta kekerapan melukis di rumah atau di premis pendidikan. 50 kanak-kanak yang terpilih selepas tapisan (penanda aras 1: tidak mendapat pendidikan khusus dalam lukisan, penanda aras 2: kekerapan melukis di rumah dan tadika <4) seterusnya menjalani ujian lukisan menggunakan modul latihan lukisan yang dibangunkan khas sebagai instrumen kajian berdasarkan fasa-fasa lukisan kanak-kanak dari Teori Perkembangan Artistik Lowenfeld

Hasil lukisan kanak-kanak kemudiannya dianalisa dengan kaedah *document review* untuk mengenalpasti keberadaan ciri-ciri penanda aras setiap fasa dan dipadankan dengan pencapaian kognitif dari sudut perseptual dan analitikal.

3.0 Hasil Kajian

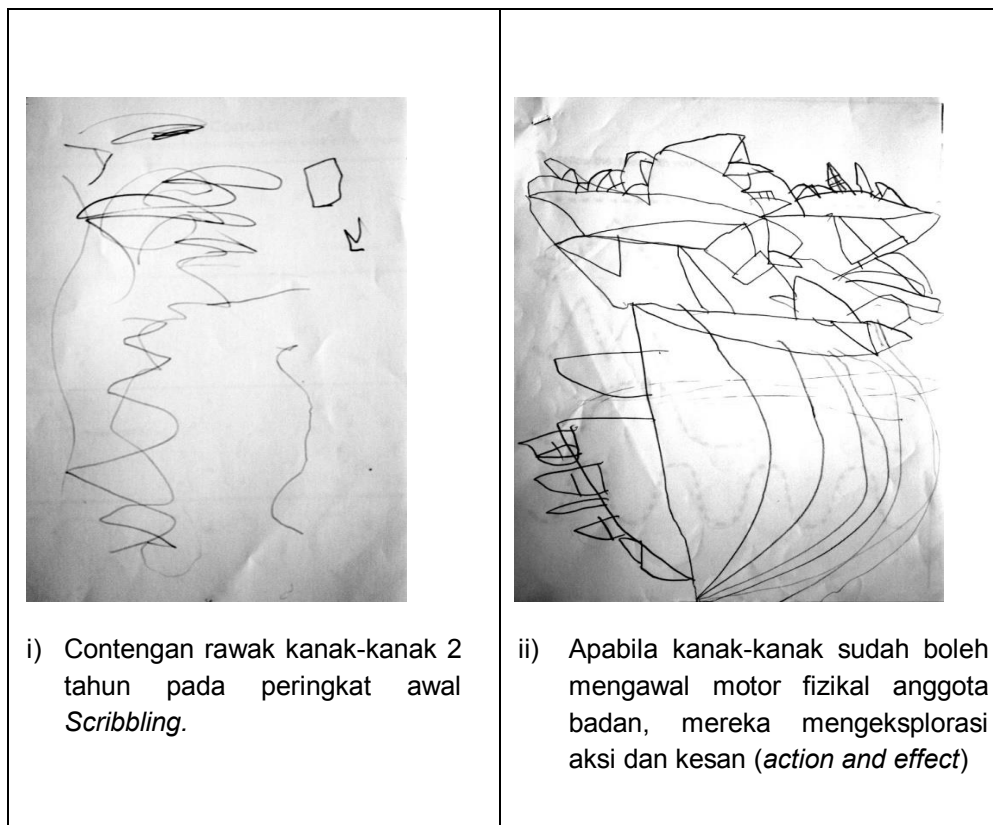
Data dari 50 sampel lukisan kanak-kanak menunjukkan pemetaan seperti berikut:

- a) 11 orang kanak-kanak masih belum menguasai peringkat *Scribbling* (22%)
- b) 7 orang kanak-kanak telah menguasai peringkat *Scribbling* (14%)
- c) 20 orang kanak-kanak telah menguasai peringkat *Pre-Schematic* (40%)
- d) 8 orang kanak-kanak telah menguasai peringkat *Schematic* (16%)
- e) 4 orang kanak-kanak menguasai peringkat awal *Realistic* (8%)

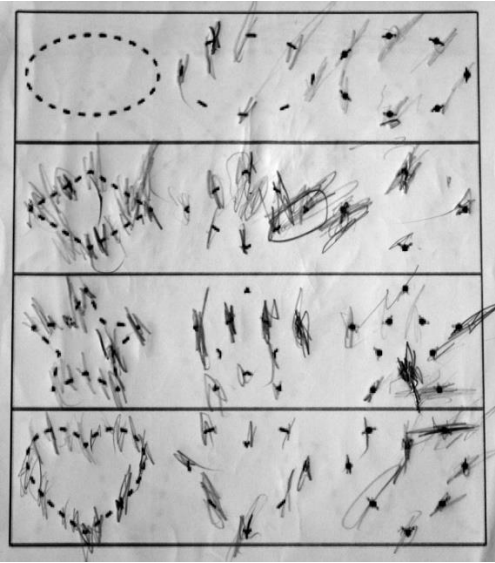
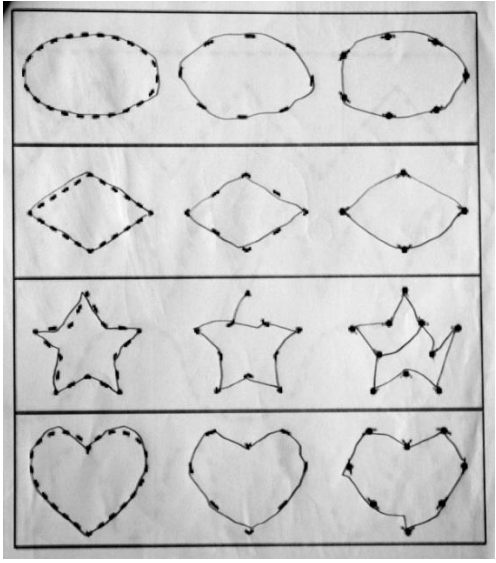
Analisa lukisan kanak-kanak (Rajah 1-4) ini menunjukkan karektor-karektor berikut mengikut pengkelasan fasa seperti yang digariskan dalam Teori Perkembangan Artistik Lowenfeld;

3.1 Scribbling

Kanak-kanak menghasilkan contengan secara rawak dan tidak terkawal. Proses menconteng ini melibatkan pergerakan otot dan membangunkan koordinasi motor otot tangan. Apabila kanak-kanak telah mampu menguasai pergerakan tangan dan badan, mereka akan maju dari peringkat contengan kepada melukis garisan lurus, melintang dan bulatan. Dan apabila kanak-kanak sudah menguasai kebolehan psikomotor dan pemahaman visual asas, garisan digabungkan dengan rupa (*shape*), membentuk corak dan rekaan (*pattern dan design*) (Rajah 1-2).

Rajah 1: Contoh lukisan fasa *Scribbling*

 i) Contengan rawak kanak-kanak yang masih belum mengenalpasti rupa (<i>shape</i>)	 ii) Pendedahan secara berterusan dengan subjek-subjek visual akan membantu kanak-kanak mengenalpasti rupa (<i>shape</i>)
--	--

Rajah 2: Perkembangan fasa *Scribbling*

3.1.1 Fasa *Scribbling* vs Tahap Perkembangan Perseptual

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan perseptual seperti:

- Pengawalan motor fizikal deria
- Koordinasi impuls otak dan organ deria (mata, tangan, atau dalam kes kanak-kanak kelainan upaya, kaki, mulut)
- Belajar untuk mengawal kepelbagaian pergerakan tangan dan pengulangan garisan-garisan tertentu yang membuatkan mereka gembira.

3.1.2 Fasa *Scribbling* vs Tahap Perkembangan Analitikal

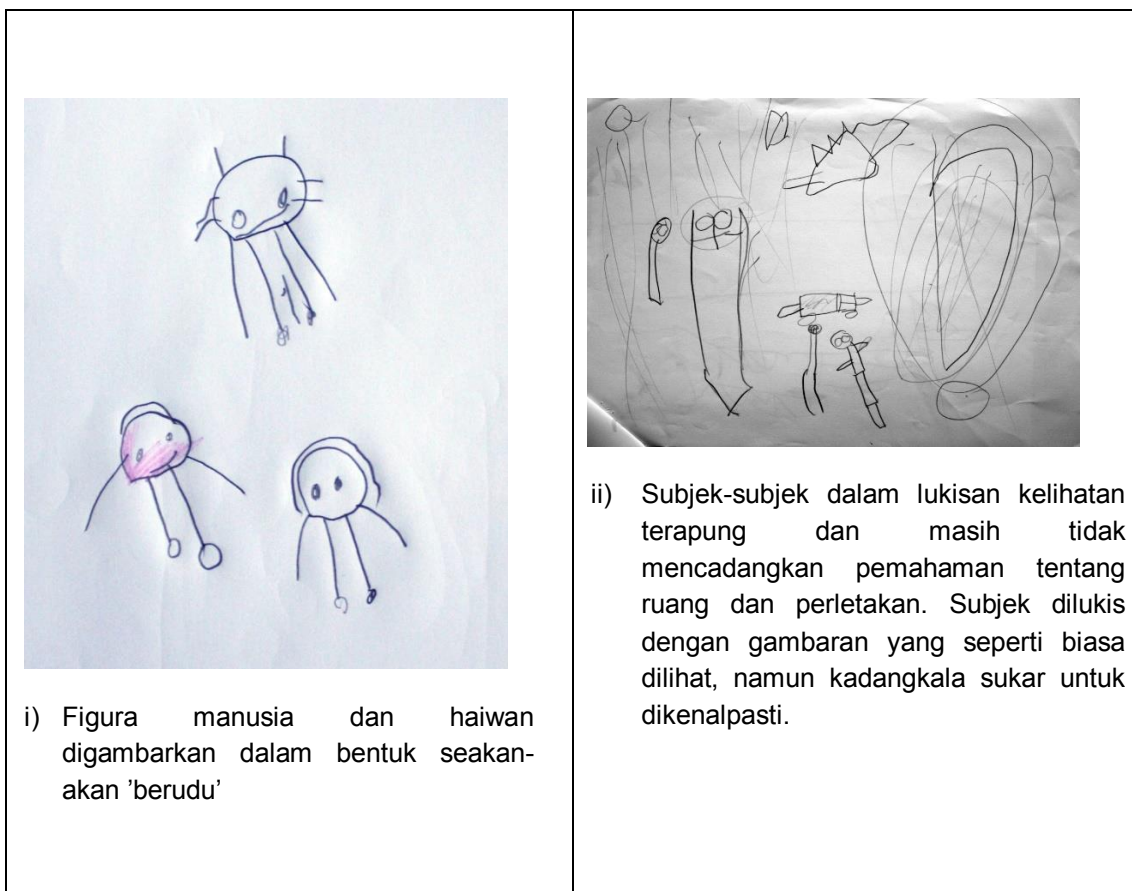
Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan analitikal seperti:

- Memahami konsep aksi dan akibat (*action and effect*)

- Mengenalpasti gabungan garisan-garisan yang boleh membentuk rupa dan corak
- Mengenalpasti gabungan garisan yang boleh membentuk visual huruf secara asas

3.2 Pre-schematic

Peringkat ini memperlihatkan peningkatan daripada contengan bulatan kepada percubaan pertama untuk melukis objek disekeliling kanak-kanak ini dengan menggunakan garisan. Contoh yang paling tipikal adalah imej ibu-bapa dan orang yang paling rapat dengan mereka, dilukis dengan ciri-ciri mempunyai tangan dan kaki, tetapi dengan saiz imej yang berbeza-beza dan terapung. Figura manusia pada tahap ini selalunya kelihatan seperti 'berudu' dengan anggota fizikal yang tidak lengkap, contohnya; tiada badan, telinga, jari. Subjek lukisan kanak-kanak pada tahap ini ada kalanya sukar untuk dikenalpasti. Lukisan yang dihasilkan mungkin kelihatan seperti berudu atau bongkah-bongkah kiub, tetapi kanak-kanak ini sudah mula memberikan makna pada lukisan mereka seperti "ini gambar Ayah" atau "ini Si Tompok sedang makan ikan" (Roland, 2006). (Rajah 3).

Rajah 3: Contoh lukisan fasa *Pre-Schematic*

3.2.1 Fasa *Pre-Schematic* vs Tahap Perkembangan Perseptual

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan perseptual seperti:

- Pemahaman tentang bentuk dan susunan anatomi manusia yang terbatas.
- Kanak-kanak mungkin tidak melihat apa yang dilukis, tapi mereka melihat bentuk abstrak (yang mereka sedia tahu), dan mendapati bentuk-bentuk ini boleh digabung dengan pelbagai cara untuk membentuk objek-objek dipersekitaran mereka.
- Lukisan-lukisan pada tahap ini cenderung untuk menzahirkan apa yang kanak-kanak pada usia berkenaan rasa atau fikir tentang perkara disekitar mereka, berbanding dengan apa sebenarnya yang mereka lihat (Roland, 2006).

3.2.2 Fasa *Pre-Schematic* vs Tahap Perkembangan Analitikal

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan analitikal seperti:

- Kanak-kanak bersikap memilih (*selective*) - hanya melukis bahagian atau bentuk tertentu yang perlu untuk menjadikan lukisan itu dapat dikenalpasti sebagai manusia.
- Kanak-kanak mungkin meninggalkan bahagian-bahagian tertentu dalam lukisan secara tidak sengaja atau tanpa disedari, justeru, penilaian terhadap perkembangan personaliti / intelektual kanak-kanak pada tahap ini perlu dibuat dengan lebih teliti (Deaver, 2009)

3.3 *Schematic*

Lukisan kanak-kanak di peringkat ini mula dihasilkan mengikut skema dan konsep tertentu. Kanak-kanak akan memfokuskan lukisan kepada subjek yang penting dan kadangkala belaku pengulangan objek. Selain imej manusia, penekanan turut diberikan kepada cara penyusunan objek-objek yang berada di dalam lukisan mereka. Sebagai contoh, kanak-kanak mula membuat percubaan dengan membahagikan ruang kertas kepada dua bahagian iaitu satah udara dan tanah. Bagi pemandangan satah di bahagian bawah, objek disusun secara melintang, manakala satah di atas pada bahagian udara dibiarkan kosong (Farokhi & Hashemi, 2011). Selain itu, lukisan yang dihasilkan juga lebih bersifat spontan, bebas dan berskala besar. Ciri-ciri ini adalah bersifat individu dan bergantung kepada pengalaman kanak-kanak dan pemahaman mereka secara konseptual.

Rajah 4: Contoh lukisan fasa *Schematic* oleh kanak-kanak 6 tahun

3.3.1 Fasa *Schematic* vs Tahap Perkembangan Perseptual

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan perseptual seperti:

- Telah mempunyai pemahaman grafik atau “skema” yang konsisten.
- Penilaian dan pemerhatian kanak-kanak ini biasanya akan kekal berpandukan skema yang difahami buat suatu jangka masa sehingga kanak-kanak mengalami pengalaman yang signifikan lalu membuat penambahbaikan pada skema berkenaan (Roland, 2006)

3.3.2 Fasa *Schematic* vs Tahap Perkembangan Analitikal

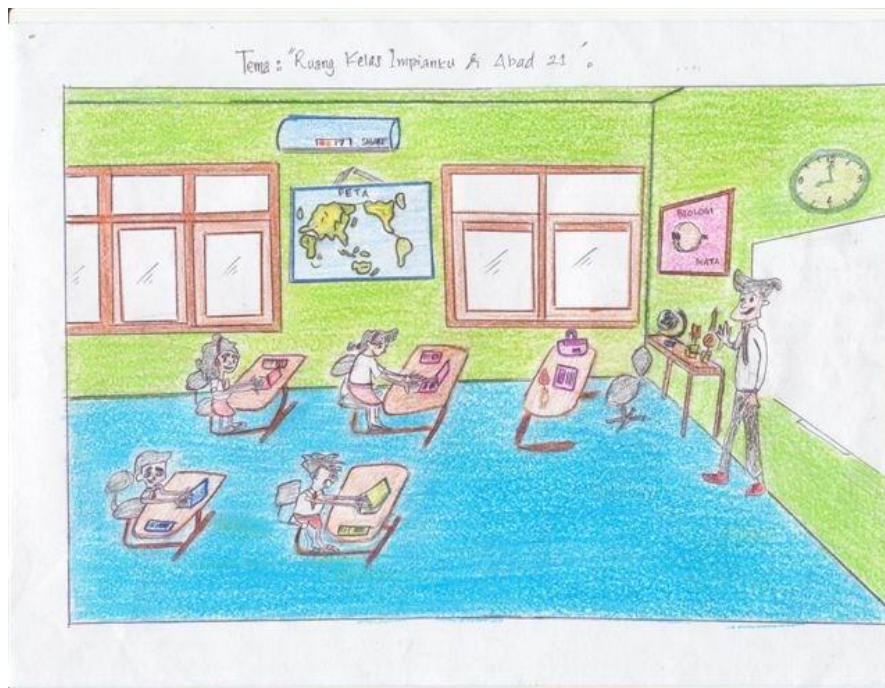
Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan analitikal seperti:

- Kanak-kanak boleh membuat perkaitan antara imej dan idea dalam sebuah bentuk lukisan dan seterusnya membangunkan bentuk lukisan itu akan menjadi skema.
- Pemerhatian terhadap subjek (struktur, jalinan, bentuk, jisim) yang dilihat menjadi lebih teliti. Contoh: kucing mempunyai 2 kaki dihadapan, 2 kaki dibelakang
- Menyedari logik perletakan sesuatu objek pada tempatnya

- Memahami fungsi objek-objek didalam lukisan secara kolektif (Ligorio, Schwartz, D'Aprile, & Philhour, 2017)

3.4 Realistik

Kanak-kanak pada peringkat ini melukis dengan mengekalkan konsep dan skema tertentu. Ciri yang penting pada peringkat ini adalah penekanan kepada perincian secara realistik, teliti dengan butiran yang spesifik. Lukisan figura mula dilukis dalam bentuk aksi dan disertai dengan kostum. Imej lukisan mula mengecil dari segi saiz dan kanak-kanak memahami konsep ruang 3 dimensi (Barlow, Jolley, White, & Galbraith, 2003). Terdapat penggunaan pelambangan atau metafora dalam situasi tertentu. Kanak-kanak mula menunjukkan sifat kritikal dengan hasil karya sendiri dimana mereka mula membandingkan karya mereka dengan karya rakan sebaya yang lain dan ini menjadikan mereka lebih berhati-hati serta kompetitif dan menitikberatkan kualiti karya yang mereka hasilkan (Ligorio et al., 2017) Kanak-kanak yang sensitif mungkin mudah berputus asa sekiranya mereka merasakan 'tiada bakat'. Bagi peringkat umur kanak-kanak prasekolah, bakat dan kebolehan adalah dua perkara yang berbeza. Penekanan sepatutnya diberikan kepada kebolehan iaitu kompetensi koordinasi kognitif dan psikomotor kanak-kanak dalam menghasilkan lukisan. Manakala bakat pula lebih merujuk kepada kesempurnaan kemahiran yang terhasil dari konsistensi dan penambahbaikan yang berlaku dengan latihan yang berterusan. Rajah 5 menunjukkan contoh lukisan kanak kanak fasa realistik.

Rajah 5: Contoh lukisan kanak-kanak fasa *Realistic*

Sumber: South East Asia Ministers of Education Organisation (SEAMEO) Drawing Competition 2010

3.4.1 Fasa *Realistic* vs Tahap Perkembangan Perseptual

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan perseptual seperti:

- Kesedaran dan sensitiviti terhadap visual lebih tinggi
- Deria untuk pemerhatian menjadi lebih tajam
- Cubaan untuk menggambarkan pengalaman dari deria kepada bentuk visual lebih ekstrem.
- Melihat dan meletakkan subjek pemerhatian di dalam susunan yang mempunyai sudut perspektif

3.4.2 Fasa *Realistic* vs Tahap Perkembangan Analitikal

Perbandingan karektor pada fasa ini menandakan pencapaian kanak-kanak dalam kebolehan analitikal seperti:

- Menyedari butiran yang lebih halus dan kompleks tentang subjek
- Memahami struktur dalam bentukan jisim (lebar, tinggi, kadar banding, perletakan)
- Menyedari bahawa visual subjek boleh terpengaruh dengan unsur persekitaran (cahaya, bayang, lapisan air)

Pencapaian dan perkembangan kanak-kanak dalam kemahiran lukisan adalah berbeza-beza mengikut individu dan berkemungkinan besar dipengaruhi oleh faktor dalaman dan luaran seperti kesihatan fizikal dan mental, pendedahan serta pengaruh persekitaran. Ini adalah kerana penghasilan sesebuah lukisan melibatkan kanak-kanak berinteraksi dengan persekitaran, menggunakan deria, berhubung secara sosial serta membuat penzahiran dalam bentuk fizikal.

Semakin tinggi tahap perkembangan lukisan seseorang kanak-kanak menandakan semakin tinggi perkembangan kemahiran kognitif mereka baik dari segi perseptual, mahupun analitikal. Perkembangan kemahiran lukisan ini berlaku selari dengan kemahiran kanak-kanak mentafsir dan membuat penakkulan, mengaplikasi menggunakan psikomotor, mengekspresi idea dan konsep, serta mengapresiasi nilai dan aspek dalam persekitaran mereka.

4.0 Kesimpulan

Secara amnya, perkembangan kemahiran lukisan kanak-kanak berlaku secara kronologi, oleh itu, kanak-kanak tidak akan melangkaui peringkat dengan mendadak. Progres dan kemajuan dalam kemahiran lukisan kanak-kanak akan berjalan seiring dan sepatutnya terzahir secara timbal-balik (*reciprocal*) dengan perkembangan pembelajaran mereka pada domain yang lain.

Kajian mengenai lukisan sebagai kaedah penilaian perkembangan perseptual dan analitikal kanak-kanak akan membuka pandangan yang lebih luas tentang potensi aktiviti melukis di kalangan kanak-kanak. Ia membuktikan kewajaran pendidikan seni visual untuk diberikan perhatian yang sama berat dengan penguasaan kemahiran yang lain. Ibu bapa, penjaga atau guru seharusnya sentiasa memberi galakan kepada kanak-kanak untuk melukis, kerana penghasilan lukisan adalah satu bentuk pendidikan yang menambahbaik pelbagai kemahiran untuk kemandirian kanak-kanak di masa hadapan.

Selain penilaian perkembangan perseptual dan analitikal, faktor dalaman dan luaran yang mempengaruhi penguasaan kebolehan melukis kanak-kanak juga wajar diberikan perhatian untuk kajian selanjutnya. Dapatan dari kajian-kajian ini dijangka boleh menambah baik modul aktiviti lukisan yang boleh digunapakai dalam sistem pendidikan awal kanak-kanak tempatan.

5.0 Rujukan

- Alter-Muri, S. (2002). Viktor Lowenfeld revisited: A review of Lowenfeld's Preschematic, Schematic, And Gang Age Stages. *American Journal of Art Therapy*
- Bahagian Pendidikan Khas, (2019) Senarai Semak Pengesanan Perkembangan Bayi dan Kanak-Kanak. Kementerian Pendidikan Malaysia
- Barlow, C. M., Jolley, R. P., White, D. G., & Galbraith, D. (2003). Rigidity in children's drawings and its relation with representational change. *Journal of Experimental Child Psychology*, 86(2), 124–152. [https://doi.org/10.1016/S0022-0965\(03\)00109-7](https://doi.org/10.1016/S0022-0965(03)00109-7)
- Rourke, B.P (2005). *Neuropsychology of Learning Disabilities: Past and Future*. Learning Disabilities Quarterly
- Thomas, G. V., & Silk, A. M. J. (1990). *An Introduction To The Psychology Of Children's Drawings*. New York, NY, US: New York University Press.
- Ziegler, A., & Heller, A. (2000). Conceptions Of Giftedness Form A Metatheoretical Perspective. In K. A. Heller, F. J. Mönks, R. J. Sternberg, & R. F. Subotnik (Eds.), *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed., pp. 3–21). Oxford, England: Pergamon

